

Diarienummer
5.2.17-16104/2021

Vägledning för god praxis gällande djurskydd och standardrutiner vid slakterier som slaktar renar

Utarbetad av Sveriges lantbruksuniversitet och offentliggjord av Jordbruksverket enligt artikel 13.4 i rådets förordning (EG) nr 1099/2009.

Arbetsgrupp

Johan Olsson, leg veterinär, Bos Taurus Veterinary Consultants AB (på uppdrag av Sveriges lantbruksuniversitet)

Johan Lindsjö, leg veterinär, Sverige lantbruksuniversitet

Lotta Berg, leg veterinär, professor, Sveriges lantbruksuniversitet

I arbetet har också en *referensgrupp* med representanter för Sveriges lantbruksuniversitet, Jordbruksverket, Livsmedelsverket, Länsstyrelsen, Samernas Riksförbund och representanter för slakterier som slaktar ren deltagit.

Dessa vägledning är utarbetade för att stödja slakteribranschen och riktar sig till djurskyddsansvariga och andra personer som ansvarar för framtagande av standardrutiner för djurskydd vid slakt.

Jordbruksverket är ansvarigt för dokumentets innehåll samt för att dokumentet hålls uppdaterat.

Observera att detta dokument **inte** utgör standardrutiner. Detta dokument med vägledning är tänkt att utgöra ett underlag och inspiration till företagets framtagande av egna standardrutiner på de områden som krävs. Det är fullt tillåtet att kopiera de textavsnitt man vill från riktlinjerna eller bilagorna, men standardrutinerna **måste** vara anpassade till det egna företagets verksamhet, vad gäller allt från djurkategorier och uppstallningstyp till fixeringsutrustning och bedövningsmetod.

För vägledning till kontrollmyndigheter rörande djurskyddsbedömningar vid slakt hänvisas till de dokument som tagits fram för ändamålet av Jordbruksverket.

Vad är vägledning för god praxis?

Vägledning för god praxis är värdefulla instrument, till hjälp för företagarna att uppfylla vissa krav i Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning samt de svenska kompletterande djurskyddsreglerna, till exempel gällande utveckling och tillämpning av standardrutiner.

Utarbetandet av vägledning för god praxis som gäller rutiner och övervakningsförfaranden vid avlivning av djur är viktigt för att företagare ska få lämplig vägledning om djurskydd. Utarbetandet av sådana vägledning förutsätter vetenskaplig kunskap, praktisk erfarenhet och kompromisser mellan olika aspekter.

Djur får endast slaktas efter bedövning i enlighet med de metoder och de särskilda krav som finns i förordning (EG) nr 1099/2009, samt i förekommande fall strängare svenska krav. Avsaknad av medvetande och känsel ska bibehållas till dess att djuret är dött. I detta dokument finns stöd och hjälp för företagaren vad gäller vid vilka aspekter företagaren behöver fästa särskild betydelse och hur kraven kan uppfyllas.

I förordning (EG) nr 1099/2009 anges att företagarna ska fastställa och tillämpa sådana standardrutiner som garanterar att avlivning och därmed sammanhängande verksamhet utförs på ett sådant vis att djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet. Vid tillämpningen får slakteriföretagaren använda

vägledningarna för god praxis som information och underlag för framtagande av standardrutiner. Det är dock inte något krav.

Vem får utarbeta vägledningar för god praxis?

Medlemsstaterna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 främja utarbetandet av och information om vägledningar för god praxis för att underlätta genomförandet av förordning (EG) nr 1099/2009. När sådana vägledningar för god praxis skrivs, ska dessa utvecklas av företagarnas organisationer vilka också ska sköta informationen om vägledningarna. Detta innebär att det i första hand är branschorganisationerna som ska ta fram vägledningarna. Kravet har funnits sedan 2013.

Om företagarnas organisationer underlåter att lägga fram vägledningar för god praxis, får istället den behöriga myndigheten (Jordbruksverket) utarbeta och offentliggöra egna vägledningar för god praxis. Så har nu skett i och med detta dokument. I sitt arbete med framtagandet av vägledningar för god praxis får myndigheten ta hjälp av de instanser man finner lämpliga, t.ex. forskare, fristående experter, branschföreträdare, etc.

Jordbruksverket ska sedan översända alla vägledningar för god praxis till Europakommissionen. Kommissionen ska upprätta och föra ett registersystem över dessa vägledningar och göra detta tillgängligt för medlemsstaterna. Detta innebär alltså att både den behöriga myndigheten och slakteriföretag i Sverige, så väl som andra länder, kan se de svenska vägledningarna (även om dessa bara publiceras på svenska).

Vad är best practice - bästa praxis?

Bästa praxis är ett sätt för företagen att genomföra sin verksamhet (från djurens ankomst till slakteri till dess de konstaterats döda) på ett sätt som ofta går utöver lagstiftningens minimikrav och som motsvarar en hög praktiskt genomförbar djurvälståndsnivå.

I beaktandesatserna till förordning (EG) nr 1099/2009 anges att var och en som är inblandad i avlivning av djur bör vidta nödvändiga åtgärder för att undvika smärta och minimera plåga och lidande hos djuren under slakt och avlivning med hänsyn till bästa praxis på området. Även den som använder tillåtna metoder, men utan att nyttja senaste möjliga tekniken och kunskapen, kan genom vårdslöshet (eller med avsikt) orsaka djuren smärta, plåga eller lidande, som kunde ha undvikits.

Det är därför viktigt (och bästa praxis) att

- kontinuerligt förbättra djurvälståndet,
- söka bästa praxis och planera för att följa bästa praxis i förfarandena med de levande djuren, och

- beskriva det som ska göras med djuren i standardrutinerna.

Vad är standardrutiner?

Standardrutiner är en uppsättning skriftliga anvisningar som syftar till att en särskild funktion eller standard utförs enhetligt och i enlighet med lagstiftningen, i detta fall rörande djurskydd på ett enskilt slakteri.

Vad ska standardrutinerna omfatta?

Företagarna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 planera avlivning av djur och därmed sammanhängande verksamhet i förväg och utföra dessa i enlighet med företagets egna standardrutiner. Standardrutiner är ett verktyg för att förebygga lidande.

Med begreppet ”därmed sammanhängande verksamhet” menas verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas.

Detta betyder att all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten, till dess att de är konstaterat döda, ska beskrivas i standardrutiner.

Den djurskyddsansvariges ansvarsområden och mandat ska vara fastställda och tydligt beskrivna i företagets standardrutiner. Övergripande ansvarsfördelning gällande de övriga personalkategorierna bör också tydligt framgå. Standardrutinerna utformas som instruktioner till den berörda personalen.

Vem är skyldig att upprätta standardrutiner och genomföra arbetet i enlighet med dessa?

Alla anläggningar som faller inom tillämpningsområdet för Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004¹ ska upprätta standardrutiner. Detta betyder att den som är ansvarig för en godkänd anläggning (ett slakteri) är skyldig att upprätta och genomföra arbetet i enlighet med skriftliga standardrutiner. I praktiken är det vanligt att framtagandet av standardrutiner görs av, eller i nära samarbete med, företagets djurskyddsansvariga.

Vem ska ha tillgång till standardrutinerna?

Standardrutinerna ska finnas lätt tillgängliga på slakteriet så att personalen kan ta del av dem. För att personalen ska kunna ta del av dem (och använda sig av dem), behöver de vara skrivna på ett språk som personalen kan förstå. Finns det personal som inte kan läsa svenska, så ska standardrutinerna finnas skrivna även på det språk som personalen behärskar. Standardrutiner får gärna innehålla illustrationer

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004 av den 29 april 2004 om fastställande av särskilda hygienregler för livsmedel av animaliskt ursprung.

som underlättar förståelsen. Standardrutinerna ska, oavsett personalens språkkunskaper, alltid finnas tillgängliga även på svenska.

Företagaren ska på begäran göra sina standardrutiner tillgängliga för den behöriga myndigheten. Den behöriga myndigheten kan i detta fall både vara representerad av Livsmedelsverket och av länsstyrelsen.

Vad säger lagstiftningen om hur djur ska hanteras på slakterier?

I djurskyddslagens portalparagraf står det att djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. När djur förs till slakt och när de slaktas ska de skonas från onödigt obehag och lidande. Djuren ska också vara bedövade när avlivningen sker genom att blodet tappas av.

Andra åtgärder vid slakten får inte vidtas innan djuret är dött.

Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet.

Det står också att slakteriföretagarna särskilt ska vidta nödvändiga åtgärder för att se till att djuren:

- a) garanteras fysiskt välbefinnande och skydd, särskilt genom att hållas rena, ges tillfredsställande temperaturförhållanden och skyddas från att falla eller halka,
- b) skyddas från skada,
- c) hanteras och inhyses på så sätt att hänsyn tas till deras normala beteende,
- d) inte visar några tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas, eller uppvisar annat onormalt beteende,
- e) inte hålls utan foder eller vatten under längre perioder,
- f) inte utsätts för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas.

Vägledning till företagaren vid framtagandet av standardrutiner

Standardrutinerna ska omfatta all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten till dess att de är konstaterat döda.

Vägledningen är uppdelad i följande moment (som följer djurflödet). Avlivningen sker i slaktsammanhang genom avblodning. Detta innebär att ett djur som tagits till slakteri aldrig kan vara att betrakta som dött om det inte är fullständigt avblodat

och hjärtat har stannat. Innan avblodning påbörjas ska djuret vara bedövat. Det finns i Sverige inga undantag för slakt utan bedövning.

1. Generellt
2. Ankomst
3. Drivning
4. Uppstallning och skötsel
5. Fixering
6. Bedövning
7. Avblodning
8. Oförutsedda händelser och haveri

Tillämplig lagstiftning

Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning

Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97

Djurskyddslagen (2018:1192)

Djurskyddsförordningen (2019:66)

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:8) om slakt och annan avlivning av djur (saknr L22)

Vidare läsning

Yttrande. Yttrande i frågan om hur man i samband med slakt genomför kontroller av att djuret är dött. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2017.2.2-17

Yttrande. Definition av ”utan dröjsmål” vid uppstallning av djur på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.18-3253/15

Yttrande. Yttrande om dubbelbedövning vid slakt. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2019.2.6-42

Skrivelse. Ställningstagande om tolkning - om kompetensbevis transport kan bedömas som likvärdigt kompetensbevis slakt och avlivning i samband med uppstallning på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.17-4483/17

Standardrutiner. Övervakning av bedövningseffekt hos nötkreatur efter användning av penetrerande bultpistol. **EUWeNet, SCAW.** Tillgänglig från kontaktpunkt slakts hemsida.

Skript. Vatten till husdjur. **Jordbruksverket, SJV, Jordbruksinformation 13, 1999.** Tillgänglig från <https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/vatten-till-husdjur.html> (besökt 2020-11-04)

Final report. Preparation of best practices on the protection of animals at the time of killing. **European Commission.** 2017.

Yttrande. Scientific Opinion on monitoring procedures at slaughterhouses for bovines. **EFSA Panel on Animal Health and Welfare.** 2013

Information. Djurskyddsansvariga i Europeiska unionen. **Europeiska kommissionen.** 2012.

Vägledning. Vägledning för kontrollmyndigheter m.fl. Djurskyddskontroll på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-298/11

Föreskriftsdokumentation. Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur (SJVFS 2007:77, Saknr L22). **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-6384/07

Utbildningsmaterial. Djurvälstånd i samband med slakt och annan avlivning. **DISA.** <http://disa.slu.se/sv/> (besökt 20-12-04)

Terrestrial Animal Health Code. Chapter 7.5. Slaughter of Animals. **World Organization for Animal Health (OIE).** 2019.

Kontaktpunkt slakts hemsida innehåller även ytterligare information och referensmaterial: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellt-centrum-for-djurvalfard/kontaktpunkter/kontaktpunkt-slakt/> (besökt 2020-11-04)

Relevanta hänvisningar till lagstiftningens krav eller referensmaterial framgår i den vänstra kolumnen. I högra kolumnen återfinns lagstiftningens krav, ”god praxis” eller tips kring bästa praxis.

Det som står i *kursiverad text* under ”god praxis” utgör tolkningar av vad företagaren bör fastställa i sina standardrutiner för att leva upp till lagstiftningens krav.

I *kursiverad text* presenteras och tydliggörs även råd för att ytterligare förbättra djurvälståndet (*bästa praxis*) som är utöver lagstiftningens krav.

1.	GENERELLT
Art. 17 i förordning (EG) nr 1099/2009 Information. Europeiska kommissionen. 2012.	Djurskyddsansvarig finns om slakteriet slaktar mer än 10.000 renar per år. Den djurskyddsansvarige: - bistår företagaren och ser till att bestämmelserna i förordning (EG) nr 1099/2009 efterlevs - är direkt underställd företagaren och rapporterar om djurskyddsfrågor direkt till denne - har befogenheter att kräva att slakteripersonalen vidtar korrigering åtgärder - har ett kompetensbevis som ska gälla för all slakteriverksamhet - för ett register över de åtgärder som vidtagits för att förbättra djurskyddet och bevarar detta register i åtminstone ett år, registret är tillgängligt för kontrollmyndigheterna. Den djurskyddsansvariges ansvarsområden är fastställda i standardrutinerna och berörd personal är fullständigt informerad om detta. God praxis: <i>Den djurskyddsansvarige fungerar som slakteriets kontaktperson gentemot de behöriga myndigheterna, ger riktlinjer till den personal som arbetar på slaktlinjen och kontrollerar att riktlinjerna följs i praktiken.</i> <i>Den djurskyddsansvarige har huvudsakligen en operativ djurskyddsroll, men är samtidigt den som är bäst lämpad att ge den som driver slakteriet råd om investeringar som är nödvändiga för renovering, ombyggnation, ny utrustning och förändrade rutiner.</i> <i>Det krävs också att de djurskyddsansvariga utarbetar (och kontinuerligt uppdaterar) standardrutiner för det slakteri som de är ansvariga för. De ska se till att dessa standardrutiner följs och uppdateras regelbundet, och dokumentera alla åtgärder som vidtas. Den djurskyddsansvarige ska ha tillräckliga befogenheter och tillräcklig teknisk kompetens, samt ingående kunskaper om de relevanta reglerna, för att kunna ge vägledning till personalen på slaktlinjen.</i> Bästa praxis: <i>Trots att det för slakterier som slaktar färre än 10.000 renar per år inte är ett krav att utse en djurskyddsansvarig, kan det ändå vara lämpligt att så sker. Att utse en djurskyddsansvarig underlättar det systematiska arbetet med egenkontroll av djurskydd och tydliggör ansvarsförhållanden bland de olika funktionerna i personalstyrkan. Finns ingen djurskyddsansvarig utsedd, är den som ansvarar för driften av slakteriet också ansvarig för att utarbeta standardrutinerna.</i> <i>För att ett slakteri ska behöva ha en djurskyddsansvarig så ska slakteriet enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ha en slaktvolym om 1000 daggdjursenheter årligen.</i> <i>Jordbruksverket har fått en fråga om vilken djurenhet man ska räkna ren eftersom de inte nämns i förordningen. Jordbruksverket har då kommit fram till att de i detta avseende kan likställas med får, dvs. 0,1 djurenhet, eftersom de mer viktmässigt liknar får än nötkreatur. Visserligen kan man tycka att man inte ska bedöma om det behövs en djurskyddsansvarig eller ej, på kilo kroppsvikt, men det är det man har gjort i förordning 1099/2009 och från den utgångspunkten har Jordbruksverket kommit fram till detta ställningstagande.</i>

	<i>Nu har det i förändringsarbetet av 854/2004 föreslagits att man räknar hjortdjur under 100 kg som 0,05 djurenhet, samma som får och get i den förordningen. Därför är Jordbruksverkets bedömning rimlig.</i> <i>Trots att ett slakteri slaktar färre än 10.000 renar, kan det vara lämpligt att utse en djurskyddsansvarig.</i>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009 SJV:s skrivelse Dnr 5.2.17-4483/17	Avlivning av djur och <i>därmed sammanhängande verksamhet</i> utförs endast av personer som har lämplig kompetensnivå. Endast personer som för dessa verksamheter innehar kompetensbevis utför: a) Hantering och vård av djur före fixering. b) Fixering av djur för bedövning eller avlivning. c) Bedövning av djur. d) Bedömning av om bedövningen varit effektiv. e) Länkning eller annan upphängning av levande djur. f) Avblodning av levande djur. God praxis: <i>"Därmed sammanhängande verksamhet" definieras som verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas. Detta betyder i realiteten att endast personer med kompetensbevis befattar sig med djuren från avlastning till dess att djuret är konstaterat dött.</i> <i>Kompetensbevis utfärdas av Jordbruksverket. För mer information om detta hänvisas till Jordbruksverket.</i> <i>I standardrutinerna bör ingå företagets plan för utbildning av befintlig personal och introduktion av ny personal.</i> <i>Alla som hanterar levande djur på slakteri ska ha kompetensbevis (och naturligtvis den reella kompetens som krävs för olika uppgifter), men slakteriet bör exempelvis ha som rutin att gå igenom standardrutiner vid varje nyanställning, hålla en årlig genomgång för hela personalstyrkan, samt förnyad genomgång av standardrutinerna vid varje förändring.</i>
2.	ANKOMST
	<i>Vid ankomst sker, förutom bedömning av djur och verifiering av förhållandena för ankomst i stallet, även drivning. För vad som gäller själva drivningen (förflyttning av djur från punkt A till B), se även avsnitt 3. DRIVNING nedan.</i>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för mottagandet av djuren har kompetensbevis för detta.
Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Renarna skyddas från att falla eller halka vid mottagningen. Underlaget är halkfritt och väl dränerat. God praxis: <i>I standardrutinerna bör framgå hur avlastningsutrustningen och drivgångar ska inspekteras med avseende på risk för halka och vilka åtgärder som ska vidtas ifall risk för halka föreligger.</i>

Art. 15 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga III i förordning (EG) nr 1099/2009	Den djurskyddsansvarige (eller den som rapporterar direkt till denne) bedömer systematiskt vid ankomst varje djuromgång i syfte att göra de rätta prioriteringarna, bl.a. genom att avgöra vilka djur som har särskilda välfärdsbehov och vilka åtgärder som i så fall ska vidtas. Djuren lastas av så snabbt som möjligt efter ankomst och slaktas därefter utan onödigt dröjsmål. God praxis: Goda förutsättningar för att bedöma djuren måste finnas. Det vill säga att den som har detta uppdrag ska ha tillgång till en lämplig plats/plattform och lämplig ljussättning varifrån samtliga ankommande djur kan bedömas. Åtgärder som kan behöva vidtas är exempelvis omedelbar avlivning (se nedan). Djuren behöver räknas när de lämnar bilen. Kontrollera att antalet stämmer med intransportsedlarna, för att undvika att missa någon ren senare som rymt, fastnat någonstans eller ligger i ett eget hörn av hägnet och är svag, skadad eller redan självdöd. Renar som inte förs till slaktplatsen direkt vid ankomst förs till en fälla eller ett hägn där de stallas upp. Tillförsäkra att alla djuren åtföljs av information i livsmedelskedjan, så kallad djurägarförsäkringen. Denna djurägarförsäkringen har bäring på livsmedelssäkerhet och har information som kan vara väsentlig för prioriteringarna kring välfärdsbehov för djuren. Om djur saknar tillförlitlig djurägarförsäkringen kan de som följd inte ingå i livsmedelskedjan och behöver i sådant fall avlivas för destruktion.
SJV:s yttrande Dnr 5.2.18-3253/15	God praxis: Avlastning av djuren efter ankomsten och efterföljande slakt ska ske "utan otillbörlig/orättfärdig/obefogad fördröjning". Detta betyder att det inte är godtagbart att medvetet (uppsåtligt) vänta med att lasta av djuren/vänta med slakt och inte heller godtagbart att avlastningen/slakten fördröjs på grund av ett medvetet oaktsamt/vårdslöst beteende (ett medvetet risktagande), som t.ex. avsaknad av eller bristfälliga rutiner hos slakteriet.
3 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 1.11 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djur som skadats under transporten eller vid ankomsten avlivas omedelbart. Detta gäller även djur som visar sjukdomstecken samt svaga eller icke avvanda djur. Kravet på omedelbar avlivning för frångås i högst två timmar under förutsättning att: 1) ett för ändamålet avsett särskilt utrymme finns 2) den officiella veterinären vid slakteriet gör bedömningen att uppställningen inte medför lidande för djuret. Djur som inte kan gå avlivas där de ligger. God praxis: Det kan ofta hända att den officiella veterinären inte är på plats vid avlastningen av fordonet. I sådant fall finns heller inte möjligheten att frångå kravet på omedelbar avlivning. Gör detta tydligt i standardrutinerna. Det är även starkt stressande för en ren att skiljas från flocken för att uppställas i ett särskilt utrymme, vilket medför att enskild uppställning kan vara olämplig.

	<i>Tänk även på att ex. unga i övrigt friska eller djur som är i generellt sämre hull (eller annat) djur kan behöva extra omsorg (t.ex. extra tillsyn, mer våderskydd, extra foder). Detta behöver framgå i standardrutinerna.</i> <i>Företagaren kan fastställa vilka skador och sjukdomstecken som ska leda till att djuret omedelbart avlivas. Bedömningen av om ett djur lider vilar här på företagaren. Det kan vara till hjälp att i standardrutinerna även fastställa vilka lindriga skador/sjukdomar som företagaren inte anser är ett lidande, eller riskera att leda till ett lidande.</i> <i>Om det finns anledning att misstänka att djuren vanvårdats i uppfödningen eller att djurhållaren eller transportören brutit mot djurskyddslagstiftningen bör slakteriet anmäla detta till länsstyrelsen. Den officiella veterinären på slakteriet bör också meddelas. Det ligger inte i slakteriets intresse att låta systemfel hos djurhållaren/transportör fortgå.</i> <u><i>Exempel på skador/sjukdomar som kan innebära lidande för djuret:</i></u> - Avsaknad av delar av lemmar. - Synliga frakturer. - Synbart halt ren. - Balansproblem. - Avsliten hud och sårskador som inte är lindriga. - Sjukliga förändringar, t.ex. förändrade klövar, tumörer/svullnader, munåkommor (inklusive hål i kinden), hornförändringar (inklusive perukhorn), etc., som leder till lidande. - Ren som inte reser sig, eller synbart försvagade djur. - Frostskaador i hud. - Kala områden i pälsen, större än ca 5x5cm - Starkt avmagrade/utmärglade renar. - Renar med starkt förorenad päls (har svårt att hålla värmen). - Bukbrock. - Ögonskador och allvarigare åkommor i ögonlock. - Livmoderframfall, ändtarmsframfall. <u><i>Exempel på lindriga tillstånd som i normalfallet inte borde innebära ett lidande som kräver omedelbar avlivning:</i></u> - Mindre, hårbeklädda, svullnader under huden om maximalt 5x5cm som inte förefaller påverka renens beteende eller gång. - Kala områden i pälsen, mindre än ca 5x5 cm. - Mindre skador orsakade av öronmärken, utan pågående blödning. <i>I tveksamma fall – avliva hellre!</i> <i>I de fall djuren inte behöver avlivas kan ändå speciella hänsyn behöva tas för en god djurvälstånd, t.ex. extra foder, extra tillsyn eller mer våderskydd.</i>
	När det finns renar uppstallade finns lätt flyttbar utrustning som kan användas för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur åtkomlig i anslutning till hägnen. Enstaka skadade djur som inte är möjliga att fånga in utan att djuret åsamkas ett större lidande, distansavlivas med kulgevär klass 1, expanderande kula, på längsta skjutavstånd 100m. Träffområdet är bröstet (hjärt-/lungfältet).

	Kulgevär, minst klass 2 och med expanderande kula, får också användas för bedövning på högst 5m avstånd. Skottet ska då riktas mot hjärnan. Bedövningen ska alltid följas av avblodning (vilket utgör själva avlivningen). God praxis: <i>Ange i standardrutinerna var bedövnings- och avlivningsutrustningen (ex. bultpistol och kniv eller kulgevär klass 1) finns, vilken ammunitionstyp som ska användas, hur skottet ska placeras, samt vilka parametrar som ska bedömas för att säkerställa att djuret är bedövat och/eller avlivat (se avsnitten BEDÖVNING och AVBLODNING).</i>
Art. 9 förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Reservutrustning som finns i anslutning till hägnen underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontroll och underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. Ammunition förvaras torrt. God praxis: <i>I standardrutinerna ska framgå:</i> - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digital).</i> <i>Att daglig kontroll och regelbundet underhåll har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender.</i> <i>I de tillfällen exempelvis ett kulvapen klass 1 används som reservutrustning för avlivningar vid ankomst eller i hägnen, så omfattas även det vapnet av kraven enligt ovan.</i> Bästa praxis: <i>Glöm inte att rent praktiskt funktionstesta vapnen genom provskjutning!</i>
3.	DRIVNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som driver djuren har kompetensbevis för detta.
3 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Utbildningsmaterial DISA, SLU	Djuren hanteras lugnt. Djuren ska tydligt kunna uppfatta drivvägen och utsätts inte för vägval. Om hjälpmedel måste användas vid drivning får dessa endast användas för att styra djuren. God praxis: <i>Renar drivs i mindre grupper (ange antal i standardrutinerna) till fjällan som finns i direkt anslutning till bedövnings-/avlivningsplatsen. Olika etablerade djurgrupper blandas ej.</i> <i>I standardrutinerna bör även ingå vilka drivhjälpmedel som får användas och på vilket sätt de ska användas, t.ex. presenning, fyrhjuling, etc.</i>

	Bästa praxis: Om bedövningsbox används bör det i standardrutinerna framgå hur många renar som får tas in i boxen samtidigt. Renarna drivs, i mindre grupper, från uppställningshagen eller beteshagen till en mindre hage. Drivning bör ske i lugn takt genom att ett antal personer går i bredd bakom renfloken. Säckväv kan användas som drivningsredskap om renarna trilskas eller tvekar. Från den mindre hagen drivs renarna två och två till bedövningsboxen. Det är lämpligt att driva in två djur tillsammans för att tillgodose djurens flockbeteende och inte låta dem vara ensamma vilket leder till onödig oro. Fler djur kan vara besvärligt att hantera för personalen.
Allmänna råd till 4 kap 8 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	God praxis: Vid avbrott i slakten (fikaraster, lunch, etc.), lämnas inga djur i drivgångar och uppsamlingsfällor.
Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Renarna skyddas från att falla eller halka. God praxis: Halka kan exempelvis uppträda vid isiga förhållanden och vid leriga förhållanden. I standardrutinerna bör framgå hur avlastningsutrustningen och drivgångar ska inspekteras med avseende på risk för halka och vilka åtgärder som ska vidtas ifall risk för halka föreligger.
4.	UPPSTALLNING OCH SKÖTSEL
	Vid ankomstuppställning och skötsel sker även i viss utsträckning drivning. För vad som gäller själva drivningen (förflyttning av djur från punkt A till B), se även avsnitt 3. DRIVNING ovan.
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för uppställning och skötsel har kompetensbevis för detta.
Bilaga III 2.3 i förordning (EG) nr 1099/2009	För varje uppställningshägn finns en tydlig skylt med - ankomstdatum och ankomsttid - det maximala antal djur som får hållas i hägnet.
3 kap 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djuren hanteras lugnt vid uppställning. Etablerade djurgrupper bör hållas samman och inte blandas under uppställning.
Allmänna råd till 3 kap 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Omflyttning av djur inför övernattnig undviks.
4 kap 1 och 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Underlaget är halkfritt. Fällor och hägn är utformade så att renar inte skadas.
Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Renarna garanteras fysiskt välbefinnande, hålls rena och skyddas från att falla eller halka. Detta gäller under de driftförhållanden som förväntas råda under hela året. Djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet. Företagaren vidtar särskilt nödvändiga åtgärder för att se till att djuren:

	a) garanteras fysiskt välbefinnande och skydd, särskilt genom att hållas rena, ges tillfredsställande temperaturförhållanden och skyddas från att falla eller halka, b) skyddas från skada, c) hanteras och inhyses på så sätt att hänsyn tas till deras normala beteende, d) inte visar några tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas, eller uppvisar annat onormalt beteende, e) inte hålls utan foder eller vatten under längre perioder, f) inte utsätts för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas God praxis: <i>Vid uppställning ska renarna garanteras fysiskt välbefinnande, dvs. de ska inte frysa, överhettas, rivas av rovdjur eller skada sig genom att halka och falla. Olika väderleksförhållanden kräver olika åtgärder gällande underlagets beskaffenhet i hängnet. Det bör i standardrutinerna beskrivas hur hängn ska användas och/eller hur underlaget ska prepareras för att undvika att renarna blir smutsiga vid våta väderlekar och för att undvika halka när sådana förhållanden råder. Tänk även på att unga, i övrigt friska djur kan behöva extra omsorg.</i>
Bilaga III 1.6 i förordning (EG) nr 1099/2009 Art. 3.3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Renar som inte omedelbart förs till slaktplatsen ska hela tiden ha dricksvatten tillgängligt från lämplig utrustning. Anläggningen är utformad och konstruerad, samt underhållen och driven på ett sådant sätt att djurskyddskraven med säkerhet kan uppfyllas under de driftsförhållanden som råder i anläggningen under hela året. God praxis: <i>Samtliga djur ska ha möjlighet att dricka. Detta betyder att köldgrader inte få medföra att tillgången till dricksvatten stryps. Dricksvatten bör lämpligen frostskyddas, genom upphettning alternativt tillföras med strömmande vatten så att det inte fryser. Det betyder också att den utrustning som används, ska vara utformad så att djuren verkligen kan dricka ur den.</i> <i>Enbart tillgång till ren snö är alltså inte tillräckligt.</i>
6 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 1.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Utfodring ska ske om den sammanlagda tiden för transport till och uppställning på slakteriet överstiger tolv timmar. Djuren ska utfodras med foder som är lämpligt för djurarten och i tillräcklig mängd. Renar är idisslare och ska förses med stråfoder. God praxis: <i>I lagstiftningen står att djuren ska utfodras. Detta betyder att det ska vara praktiskt möjligt för djuren att ta till sig fodret. Om exempelvis ensilagebalen är frusen kan renarna inte äta av den. Det ska också finnas tillräckligt med utfodringsplatser för att samtliga djur ska kunna ta till sig fodret. Hur det säkerställs att renarna verkligen kan ta till sig fodret, ska beskrivas i standardrutinerna.</i> <i>I Jordbruksverkets föreskrifter står att idisslare ska förses med stråfoder. Det är rimligt att anse att utfodring av renarna med renlav uppfyller föreskrifterna. Används ensilage eller hö, så ska det helst vara bladrikt.</i> <i>Fodret ska vara av bra kvalitet. Det är viktigt att inte låta foder stå ute under en längre tid, ff.a. på hösten.</i>

	<i>Foderbyten bör undvikas om möjligt. Om renarna ska stallas upp under flera dagar så är det lämpligt att ge samma foder som de fått tidigare (hos leverantören). På så sätt motverkas diarré och matvägran.</i>
Bilaga III 2.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Renarna är uppstallade på ett säkert sätt så att de inte kan rymma och så att de skyddas mot rovdjur. God praxis: <i>Lämpligen fastställs i standardrutinerna hur och hur ofta hägnet ska inspekteras med avseende på ex. skaderisker och hål.</i>
6 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 2.5 i förordning (EG) nr 1099/2009	Tillsyn över uppstallade renar sker minst morgon och kväll. Djurskyddsansvarige eller person med lämplig kompetens kontrollerar djurens allmäntillstånd och hälsotillstånd regelbundet. God praxis: <i>På kvällen bör tillsyn ske efter det att samtliga djur för dagen har kommit till slakteriet.</i> <i>Goda förutsättningar (med avseende på exempelvis belysning och plats) att genomföra tillsyn ska finnas för den djurskyddsansvarige (eller den som denne utser)</i> <i>Det är lämpligt att räkna djuren i samband med tillsynen så att inga djur saknas (förrymda, skadade, döda).</i> <i>Fastställ ett antal förutdefinierade händelser som kan inträffa vid tillsynen, ex. strypt dricksvattentillgång, oåtkomligt/fruset stråfoder, uppkomst av skada i hägn/inredning, etc.</i> <i>Identifiera eventuella djur i behov av närmare kontroll/avlivning, sjuka och skadade djur.</i> <i>Fastställ även vilka åtgärder som ska vidtas för att säkerställa djurskyddet vid de olika händelserna.</i>
Bilaga III 1.11 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djur som inte kan gå avlivas på platsen där de ligger och släpas inte till slaktplatsen.
	När det finns renar uppstallade finns lätt flyttbar utrustning som kan användas för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur åtkomlig i anslutning till hägnen. Enstaka skadade djur som inte är möjliga att fånga in utan att djuret åsamkas ett större lidande, distansavlivas med kulgevär klass 1, expanderande kula, på längsta skjutavstånd 100m. Träffområdet är bröstet (hjärt-/lungfältet). Kulgevär, minst klass 2 och med expanderande kula, får också användas för bedövning på högst 5m avstånd. Skottet ska då riktas mot hjärnan. Bedövningen ska följas av avblodning (vilket då utgör själva avlivningen). Den som bedövar och avlivar djur har kompetensbevis för detta.

	God praxis: <i>Ange i standardrutinerna var bedövnings- och avlivningsutrustningen (ex. bultpistol och kniv eller kulgevär klass 1) finns, vilken ammunitionstyp som ska användas, hur skottet ska placeras, samt vilka parametrar som ska bedömas för att säkerställa att djuret är bedövat och/eller avlivat. Vid bedövning eller avlivning med kulgevär, är kulfång och risk för rikoschetter naturligtvis viktigt att beakta. Om den som utför tillsynen inte har kompetensbevis/licens för kulvapen bör det framgå vem denne ska kontakta om det finns behov av att avliva ett djur.</i> <i>Ammunition förvaras torrt.</i>
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Reservutrustning som finns i anslutning till hägnen underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontroll och underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. Ammunition förvaras torrt. God praxis: <i>I standardrutinerna ska framgå:</i> - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas lättillgängliga.</i> <i>Att daglig kontroll och regelbundet underhåll har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender.</i> <i>I de tillfällen exempelvis ett kulvapen klass 1 används som reservutrustning för avlivningar vid ankomst eller i hägnen, så omfattas även det av kraven enligt ovan.</i>
Bilaga III 1.2 i förordning 1099/2009 6 kap 7 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djur slaktas utan onödigt dröjsmål. Renar hålls i hägn vid slakteriet i högst fem dygn. God praxis: <i>Tidsperioden renar maximalt får hållas i hägn vid slakteriet är väl tilltagen. Notera att hållandet av renar vid slakteriet i fem dygn inte är god praxis. Kom ihåg att grundregeln, som nämnt under avsnittet ANKOMST, är att djuren efter ankomst ska slaktas utan onödigt dröjsmål. Ange i standardrutinerna hur länge företaget avser att som längst hålla renarna i hägnet.</i>
5.	FIXERING
	<i>I samband med att djur ska fixeras sker även drivning. För vad som gäller själva drivningen (förflyttning av djur från punk A till B), se även avsnitt 3. DRIVNING ovan.</i>

Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som fixerar djuren har kompetensbevis för detta.
7 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djurets rörelsefrihet begränsas så att skottet kan placeras rätt, bedövning sker omedelbart efter att djurets rörelsefrihet begränsats.
7 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Utbildningsmaterial, DISA, SLU	Renarna fixeras genom fasthållning av djurets huvud med horntag vid mekanisk bedövning. God praxis: <i>Det finns ett antal godkända metoder för fixering i samband med bedövning, ex. användning av bedövningsbox, fasthållande av djurets huvud med gramma, manuell fasthållning av mindre djur, etc. Gällande ren får även fasthållning av djurets huvud med horntag ske. I standardrutinerna ska specificeras hur de olika djurkategorierna ska fixeras vid bedövning.</i> Bästa praxis: <i>Om bedövningsbox används bör det i standardrutinerna framgå hur många renar som får tas in i boxen samtidigt. Renarna drivs, i mindre grupper, från uppställningshagen eller beteshagen till en mindre hage. Drivning bör ske i lugn takt genom att ett antal personer går i bredd bakom renfloken. Säckväv kan användas som drivningsredskap om renarna trilskas eller tvekar. Från den mindre hagen drivs renarna två och två till bedövningsboxen. Det är lämpligt att driva in två djur tillsammans för att tillgodose djurens flockbeteende och inte låta dem vara ensamma vilket leder till onödigt oro. Fler djur kan vara besvärligt att hantera för personalen.</i>
6.	BEDÖVNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som - bedövar djuren - gör bedömning om bedövningen varit effektiv - länkar eller gör annan upphängning av levande djur har kompetensbevis för detta.
5 kap 1 § djurskyddsförordningen (2019:66) Art. 4 i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 2§ SJVFS 2019:8 Saknr L22	Bedövning före slakt sker så att djuret snabbt blir medvetslöst. Medvetandet får inte återkomma. Efter utförd bedövning kontrolleras att djuret är bedövat. God praxis: <i>Hur bedövningen kontrolleras och vad som ska anges i standardrutinerna framgår nedan. Kontroll av bedövningens effekt ska ske på varje djur.</i>
Art. 6 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 5 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Standardrutinerna ska beakta tillverkarnas rekommendationer, fastställa centrala parametrar för effektiv bedövning och ange de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat. Mekanisk bedövning När det gäller bedövning med bultpistol ska även följande fastställas: - skottets placering och riktning - lämplig hastighet, inträngningsdjup och diameter på bulten

7 kap 11 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Standardrutiner nöt, får och lamm, EUWelNet, SCAW	- längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) Skjutvapnets typ, laddning och ammunition anpassas till djurets storlek. God praxis: <i>I standardrutinen beskrivs:</i> - vilket vapen (och vilken ammunition, om krutdriven bultpistol) som är tänkt att användas till olika djurkategorier. - Var vapnet förvaras och att ammunitionen förvaras på ett torrt ställe. <i>Standardrutinen bör innehålla instruktioner i likhet med:</i> - Vapnets mynning placeras något ovanför en tänkt linje mellan ögonens överkant mitt på pannan. Om hornutskott förhindrar att djuret skjuts i pannan får vapnet placeras strax bakom hornen i riktning mot munnen. Se skisser under 7 kap 11 § L22. - Vapnets mynning är i direktkontakt mot panna/kranium. - Den personal som arbetar med bedövning, länkning och avblodning bedömer eventuella tecken på medvetande hos samtliga djur; direkt efter bedövning, före och under länkning, samt direkt före och under avblodning. - Tecken på tillräcklig bedövning är att: - o Djuret faller, visar inga försök på att resa sig - o Rättningsreflex är frånvarande (djuret försöker inte räta upp sin position) - o Djuret inte ger inte ifrån sig ljud - o Inga rytmiska andningsrörelser sker - o Djurets ögon är öppna och blicken är riktad framåt. Inga ögonrörelser eller blinkningar kan ses. - I standardrutinen beskrivs hur länkning och upphängning ska gå till.
Art. 5 i förordning (EG) nr 1099/2009 Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 Standardrutiner nöt, får och lamm, EUWelNet, SCAW. Art. 17 i förordning (EG) nr 1099/2009	Ombedövning. Den person som ansvarar för bedövningen vidtar omedelbart lämpliga åtgärder om kontrollerna av bedövningen visar att ett djur inte är tillräckligt bedövat. Lämplig reservutrustning finns omedelbart tillgänglig på plats där djur bedövas. Reservutrustningen används om bedövningsutrustning som ursprungligen skulle användas inte fungerar. Reservmetoden kan skilja sig från den metod som först användes. God praxis: <i>Av ovanstående följer att det i standardrutinerna framgår:</i> - Om ett djur visar något av de tecken på otillräcklig bedövning som nämns ovan, bedövas djuret omedelbart om. - Reservutrustning finns tillgänglig för omedelbar användning. Typ av ammunition vapnet ska vara laddat med samt var vapnet förvaras framgår. - Omskjutning sker inte i samma håll. Omskjutning sker 1-2cm vid sidan av det ursprungliga skothålet, förutsatt att det ursprungliga skothålet är någorlunda korrekt placerat. - Efter omskjutning kontrolleras bedövningens effekt återigen: - o Rättningsreflex är frånvarande - o Ingen vokalisering sker - o Inga rytmiska andningsrörelser sker - o Ögonreflex är frånvarande - o Djurets ögon är öppna och blicken är riktad framåt. Inga ögonrörelser eller blinkningar kan ses.

	- Den bultpistol och de patroner som resulterande i den bristfälliga bedövningen kontrolleras för att klargöra om bultpistolen är i behov av skötsel och underhåll innan den används igen. Om inget tredje reservvapen finns omedelbart tillgängligt, stoppas slakten till dess den ordinarie bultpistolens funktion är säkerställd. Bästa praxis kring den djurskyddsansvariges ansvar: - Den djurskyddsansvarige gör med en fastställd frekvens kontroller av att standardrutinerna för bedövning följs av personalen. - Antalet av personalen rapporterade omskjutningar kan verifieras genom att undersöka skallarna för förekomst av fler än ett skotthål. - Den som är djurskyddsansvarig på slakteriet dokumenterar lämpligen varje tillfälle där omskjutning skett. Tidpunkt, trolig orsak till felet, samt korrigering åtgärd framgår i dokumentationen. - Antalet otillräckligt bedövade djur som inte upptäcks av personalen dokumenteras. - Personal med bristfällig förmåga och/eller som ej genomför tillfredsställande kontroll av bedövningskvaliteten entledigas från sitt uppdrag. - Vid normalslakt alterneras lämpligen användningen av ordinarie vapen och reservvapen för att minska risken för funktionsfel. Mindre slakterier som inte omfattas av kraven på djurskyddsansvarig, kan lämpligen genomföra ovanstående egenkontroll genom att en person med kompetensbevis kontrollerar en annan person med kompetensbevis, om så är möjligt.
Bilaga III 3.1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Om samma person ansvarar för bedövning, fixering, upphängning och avblodning av djuren ska samtliga av dessa moment utföras på ett djur innan de utförs på ett annat djur.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 9 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Ordinarie utrustning som används vid bedövning och avlivning underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Den personal som ansvarar för detta har särskilt utbildats för denna uppgift. Underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. Ammunition förvaras torrt. God praxis: I standardrutinerna ska framgå: - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar - vad den dagliga kontrollen omfattar, t.ex. provskjutningsrutiner - att den personal som utför att kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. - Vilka av personalen som är särskilt utbildade att utföra dessa uppgifter. Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digitalt). Att regelbundet underhåll enligt tillverkarens anvisningar har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta bocka för i en datumlista/kalender.

	<i>Namnge i standardrutinerna den som får genomföra underhåll och besiktning på skjutvapen.</i> <i>Glöm inte att provskjuta vapnet innan det tas i bruk för dagen! I standardrutinerna bör det framgå hur provskjutningen ska ske.</i>
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L	Reservutrustning underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontroll och underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. Ammunition förvaras torrt. God praxis: <i>I standardrutinerna ska framgå:</i> - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga.</i> <i>Att daglig kontroll och regelbundet underhåll enligt tillverkarens anvisningar har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender.</i> <i>Namnge i standardrutinerna den som får genomföra underhåll och besiktning på skjutvapen.</i> <i>Glöm inte att provskjuta vapnet innan det tas i bruk för dagen! I standardrutinerna bör det framgå hur provskjutningen ska ske.</i>
7.	AVBLODNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som avblodar djuren har kompetensbevis för detta.
Art. 4 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I i förordning (EG) nr 1099/2009 8 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 11 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Efter bedövning ska djuret avlivas så snart som möjligt. Längsta intervall mellan bedövning och avblodning ska fastställas i standardrutinerna. Intervallet ska anges i sekunder. God praxis: <i>För slakt för privat konsumtion i hemmet ska avblodning påbörjas inom 60 sekunder efter bedövning med pannskott och efter 15 sekunder efter bedövning med nackskott.</i> <i>Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska bedövningen så snart som möjligt följas av ett förfarande som medför död, i detta fall avblodning.</i> <i>Om företagaren avser använda sig av längre tider än de ovan angivna, kommer den behöriga myndigheten att lägga bevisbördan på företaget att visa att bedövningseffekten fortsätter vara fullgod. Av denna anledning rekommenderas</i>

	<i>det att använda sig av samma längsta sticktider som anges för slakt för privat konsumtion i hemmet.</i> <i>Med fördel fastställs i standardrutinerna en "normaltid" och en "maxtid" som får förflyta från det att bedövningen skett till dess avblodningen påbörjas.</i> <i>För djur som skjutits i nacken och som ska avblodas inom 15 sekunder, kan det vara svårt att hinna länka och hänga upp djuret inom tidsramen. I standardrutinerna kan det i så fall fastställas att dessa djur ska stickas redan där de ligger.</i> <i>I standardrutinerna bör även framgå hur djuret ska avblodas (exempelvis var sticket ska ske och hur snart efter bedövning avblodning ska ske).</i>
Standardrutiner nöt, får och lamm, EUWelNet, SCAW 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	God praxis: <i>Standardrutinen ska det fastställas instruktioner i likhet med:</i> - <i>Direkt före och under avblodning kontrolleras att bedövningen fortfarande är tillräcklig genom att kontrollera att:</i> ○ <i>Rättningsreflex är frånvarande</i> ○ <i>Ingen vokalisering sker</i> ○ <i>Inga rytmiska andningsrörelser sker</i> ○ <i>Ögonreflex är frånvarande (ingen blinkning sker vid tryck på hornhinnan)</i> ○ <i>Djurets ögon är öppna och blicken är riktad framåt</i> Vid misstanke om att djuret inte är tillräckligt bedövat, bedövas djuret på nytt.
Bilaga III 3.1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Om samma person ansvarar för bedövning, fixering, upphängning och avblodning av djuren ska samtliga av dessa moment utföras på ett djur innan de utförs på ett annat djur.
5 kap 1 § djurskyddslagen (2018:1192) 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 SCAWs yttrande SLU.scaw.2017.2.2-17 Allmänna råd till 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Ett djur som slaktas eller i annat fall avlivas genom avblodning ska vara bedövat. Innan djuret är dött får inte några andra åtgärder vidtas. Efter avblodningen görs en kontroll i syfte att säkerställa att djuret är dött innan ytterligare steg i slaktprocessen utförs på detta djur. Kontrollen utförs visuellt på samtliga djur och kompletteras med stickprovskontroller där avsaknad av hornhinnereflex eller frånvaro av smärtekänslighet kontrolleras. Vid misstanke om att djuret inte är dött, bedövas och avblodas djuret omedelbart på nytt. God praxis: <i>Inga ytterligare steg i slaktprocessen får vidtas innan djuret är konstaterat dött. Inga åtgärder som inte är direkt nödvändiga för att genomföra avlivningen får utföras. Att länka djuret för att underlätta avblodningen och i samband med stick skära bort en hudflik är tillåtet. Däremot får man inte förrän djuret är dött exempelvis avlägsna öron eller klövar, skära loss hud från huvudet eller på andra sätt påbörja den vidare uppslaktningen av djuret.</i> <i>Ett "dött djur" är ett bedövat djur där avblodningen säkerställt irreversibelt hjärtstopp, upphörd blodcirkulation, upphörd andning och irreversibelt förlorade hjärnfunktioner.</i>

	<i>Ovanstående betyder att det i standardrutinerna ska specificeras hur den ansvariga personalen ska bedöma att djuret är dött. Detta görs lämpligen genom att personalen skapar sig en samlad bild utifrån kontroll av följande parametrar:</i> - <i>Grundförutsättningar finns:</i> ○ <i>Båda halsartärer, eller det gemensamma kärl som dessa utgår ifrån, har skurits av.</i> ○ <i>Förväntad mängd blod har runnit ut ur kroppen och blodflödet har upphört.</i> - <i>Inga livstecken ses:</i> ○ <i>Inga andningsrörelser ses.</i> ○ <i>Kroppen hänger slappt.</i> ○ <i>Öronen hänger, tungan är slapp.</i> ○ <i>Ögonen är öppna, stilla, riktade framåt/utåt och pupillerna är vidgade.</i> ○ <i>Inga tecken på liv av typen blinkning, vridning av kroppen, sparkar med benen ses. Darrningar eller ryckningar i muskulatur kan dock ses även efter djuret är dött.</i> ○ <i>Fördjupad stickprovskontroll (eller vid osäkerhet): hornhinnereflex eller smärtreflex saknas.</i> - <i>Tillräcklig tid har förflutit</i> ○ <i>3 minuter, absolut minst 2 minuter, har förflutit sedan dess avblodning inletts.</i> <i>Det ska framgå i standardrutinerna hur ofta den fördjupade stickprovskontrollen av att djuret är dött ska ske.</i> Bästa praxis rörande djurskyddsansvariges ansvar: <i>I standardrutinerna fastställs också hur förekomst av otillräcklig avblodning ska utredas och dokumenteras i syfte att fastställa orsak och vilka åtgärder som ska vidtas. Lämpligen sker detta genom rapport till den djurskyddsansvarige som vidtar de åtgärder som behövs för att varaktigt komma till rätta med bristen.</i>
8.	OFÖRUTSEDDA HÄNDELSE OCH HAVERI
3 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Standardrutinerna tar hänsyn till tekniska fel, t.ex. strömavbrott eller andra omständigheter som stoppar eller fördröjer slaktarbete, eller på annat sätt påverkar djurskyddet negativt.
Final report. European Commission, 2017.	God praxis: <i>Nedan anges ett antal exempel på tekniska fel eller andra oförutsedda händelser som kan ge anledning till bristande djurskydd om inga åtgärder vidtas.</i> - <i>Skadade och sjuka djur ankommer till slakteriet eller upptäcks vid tillsyn av djuren i hägnen.</i> ○ <i>Följ standardrutinen för avlivning vid ANKOMST eller vid UPPSTALLNING OCH SKÖTSEL.</i> ○ <i>Avgör och fastställ i standardrutinen i vilka fall djuret kan avlivas på slaktplatsen för vidare hantering i slaktlinjen.</i> - <i>Strömavbrott eller andra oförutsedda händelser som gör att slakten stoppas upp.</i> ○ <i>Fastställ i standardrutinen hur djur som står i drivgångar och uppsamlingsfålla ska hanteras.</i> ○ <i>Avgör och fastställ efter hur lång tid djuren ska flyttas bort från drivgångar och uppsamlingsfålla. Avgör hur tillgång till dricksvatten ska säkerställas.</i>

	- <i>Strömavbrott eller oförutsedda händelser som gör att tillgången till dricksvatten stryps.</i> - o <i>Ett elektriskt uppvärmt vattenkar fryser vid strömavbrott. Djur ska ha ständig tillgång till dricksvatten. Avgör och fastställ hur detta ska lösas.</i> - <i>Ett vapenfel i samband med bedövning eller avlivning uppstår.</i> - o <i>Beskriv vad som ska ske och var reservvapen finns.</i> - o <i>Ta hänsyn till att situationen även kan uppstå vid bedövning/avlivning vid ankomst och vid uppställning.</i> - <i>Plötsliga skador på inhägnaden uppträder.</i> - o <i>Renarna är uppstallade på ett säkert sätt så att de inte kan rymma och så att de skyddas mot rovdjur.</i> - o <i>Avgör och fastställ vad som ska ske om ett rovdjur letar sig in i inhägnaden.</i> - o <i>Beskriv vad som ska ske om renar rymmer.</i> - o <i>Beakta jaktlagstiftningen.</i> - <i>Brand uppstår som hotar renar som befinner sig i hägn, drivgångar, uppsamlingsfällor och/eller vid slaktplatsen.</i> - o <i>Brand kan också skada utrustning eller personal som är viktig för renarnas välbefinnande.</i> - o <i>Beskriv vad som ska ske och var utrymningsvägar och luckor för nödutrymning finns.</i>
--	--

Bilaga

Nedan finns en lista på *exempel* på utformning av standardrutiner. Företaget anpassar sina standardrutiner efter vad som framgår i vägledningen och efter de specifika förhållanden som råder på anläggningen. De nedan angivna exemplen ska inte ses som heltäckande eller på förhand godkända av de behöriga myndigheterna. Däremot är de utformade på varierande vis, vilket förhoppningsvis kan tjäna som inspiration. Det är alltså viktigt att standardrutinerna *ALLTID* anpassas efter de lokala förutsättningarna. Detta innebär även att detaljeringsgraden kan variera, beroende på slakteriets storlek, antal inblandade anställda, hur komplexa processerna är och så vidare. Oavsett vilket, så behöver alla processer som berör de levande djuren beskrivas.

0.0 Översikt moment i standardrutinerna

2.0 Ankomst

2.1 Avlivning vid ankomst och i hägn

3.0 Drivning

4.0 Uppstallning och skötsel – inspektion av hägn

4.1 Avlivning vid ankomst och i hägn

4.2 Uppstallning och skötsel – tillsyn av djuren

5.0 Fixering

6.0 Bedövning och ombedövning

6.1 Underhåll och besiktning ordinarie bedövningsutrustning

6.2 Underhåll och besiktning reservutrustning

7.1 Avlivning